

ĐẠI HỌC QUỐC GIA HÀ NỘI
TRƯỜNG ĐẠI HỌC KHOA HỌC XÃ HỘI VÀ NHÂN VĂN

-----❖-----

NGUYỄN THỊ THƯƠNG

VẤN ĐỀ CHỐNG LỄ GIÁO PHONG KIẾN
TRONG TIỂU THUYẾT CỦA NHẤT LINH

LUẬN VĂN THẠC SĨ VĂN HỌC

Hà Nội - 2014

ĐẠI HỌC QUỐC GIA HÀ NỘI
TRƯỜNG ĐẠI HỌC KHOA HỌC XÃ HỘI VÀ NHÂN VĂN

NGUYỄN THỊ THƯƠNG

**VẤN ĐỀ CHỐNG LỄ GIÁO PHONG KIẾN TRONG
TIỂU THUYẾT CỦA NHẤT LINH**

Chuyên ngành: Lý luận văn học

Mã số : 60 22 01 20

LUẬN VĂN THẠC SĨ VĂN HỌC

Người hướng dẫn: PGS.TS. Phạm Quang Long

Hà Nội - 2014

LỜI CẢM ƠN

Trước hết, tôi xin bày tỏ lòng biết ơn sâu sắc đến thầy giáo, PGS.TS Phạm Quang Long, người đã hướng dẫn tôi tận tình, chu đáo trong quá trình thực hiện luận văn. Sự chỉ bảo tận tâm của thầy đã mang lại cho tôi hệ thống các phương pháp, kiến thức cũng như kỹ năng hết sức quý báu để có thể hoàn thiện đề tài một cách tốt nhất.

Đồng thời, tôi xin chân thành cảm ơn Ban Giám hiệu Nhà trường, quý thầy giáo, cô giáo ở Phòng Đào tạo Sau đại học và thầy giáo, cô giáo khoa Văn học, trường đại học Khoa học Xã hội và Nhân văn, đặc biệt là các thầy cô giáo bộ môn Lý luận văn học, khoa Văn học – những người mà trong thời gian qua đã dạy dỗ, truyền thụ kiến thức khoa học, giúp tôi từng bước trưởng thành.

Cuối cùng, tôi xin chân thành cảm ơn những người thân, gia đình và bạn bè – những người đã hỗ trợ, tạo điều kiện để tôi có thể học tập đạt kết quả tốt và thực hiện thành công luận văn này.

Tôi xin chân thành cảm ơn!

Hà Nội, ngày 16 tháng 12 năm 2014

Học viên

Nguyễn Thị Thương

LỜI CAM ĐOAN

Tôi xin cam đoan luận văn do tôi thực hiện. Những kết quả từ những tác giả trước mà tôi sử dụng trong luận văn đều được trích dẫn rõ ràng, cụ thể. Không có bất kỳ sự không trung thực nào trong các kết quả nghiên cứu.

Nếu có gì sai trái, tôi xin hoàn toàn chịu trách nhiệm!

Hà Nội, ngày 16 tháng 12 năm 2014

Học viên

Nguyễn Thị Thương

MỤC LỤC

MỞ ĐẦU	7
1. Lý do chọn đề tài	7
2. Lịch sử vấn đề.....	8
3. Mục đích, đối tượng và phạm vi nghiên cứu	Error! Bookmark not defined.
4. Phương pháp nghiên cứu	Error! Bookmark not defined.
5. Cấu trúc của luận văn.....	Error! Bookmark not defined.
Chương 1 TIỂU THUYẾT LUẬN ĐỀ CỦA NHẤT LINH	Error! Bookmark not defined.
1.1 Bối cảnh xã hội và khuynh hướng cải cách của Nhất Linh.....	Error! Bookmark not defined.
1.1.1 Bối cảnh xã hội và sự ra đời tiểu thuyết của Nhất Linh.....	Error! Bookmark not defined.
1.1.2 Khuynh hướng cải cách xã hội và văn học của Nhất Linh	Error! Bookmark not defined.
1.2 Khái niệm về tiểu thuyết luận đề và nội dung chính của luận đề trong tiểu thuyết của Nhất Linh.	Error! Bookmark not defined.
1.2.1 Khái niệm về tiểu thuyết luận đề	Error! Bookmark not defined.
1.2.2 Một số nội dung chính của luận đề trong tiểu thuyết của Nhất Linh	Error! Bookmark not defined.
Chương 2 TƯ TƯỞNG CHỐNG LỄ GIÁO PHONG KIẾN TRONG TIỂU THUYẾT CỦA NHẤT LINH.....	Error! Bookmark not defined.
2.1 Chống lễ giáo phong kiến – tôn chỉ sáng tác của Nhất Linh....	Error! Bookmark not defined.
2.2 Đả phá mô hình đại gia đình phong kiến	Error! Bookmark not defined.

2.2.1 Tư tưởng cha mẹ đặt đâu con ngồi đấy.....**Error! Bookmark not defined.**

2.2.2 Chế độ đa thê và vấn đề tiết hạnh **Error! Bookmark not defined.**

2.2.3 Mẹ chồng – nàng dâu, sự xung đột cũ – mới...**Error! Bookmark not defined.**

2.3 Đấu tranh đòi giải phóng cá nhân, đòi tự do hôn nhân.....Error! Bookmark not defined.

2.3.1 Đề cao con người cá nhân **Error! Bookmark not defined.**

2.3.2 Quan niệm mới mẻ về tình yêu, hôn nhân gia đình **Error! Bookmark not defined.**

2.3.3 Đấu tranh bảo vệ quyền sống, tình yêu và hạnh phúc cá nhân...**Error! Bookmark not defined.**

Chương 3 MỘT SỐ CÁCH TÂN VỀ NGHỆ THUẬT TRONG TIỂU THUYẾT CỦA NHẤT LINH Error! Bookmark not defined.

3.1 Nghệ thuật xây dựng nhân vật..... Error! Bookmark not defined.

3.1.1 Miêu tả ngoại hình nhân vật..... **Error! Bookmark not defined.**

3.1.2 Miêu tả tâm lý nhân vật..... **Error! Bookmark not defined.**

3.2 Nghệ thuật xây dựng cốt truyện và kết cấuError! Bookmark not defined.

3.2.1 Hiện đại hóa cốt truyện **Error! Bookmark not defined.**

3.2.2 Hiện đại hóa kết cấu..... **Error! Bookmark not defined.**

3.3 Ngôn ngữ nghệ thuật..... Error! Bookmark not defined.

3.3.1 Ngôn ngữ mới mẻ, giản dị, miêu tả sinh động tinh tế, bước đầu cá tính hóa nhân vật. **Error! Bookmark not defined.**

3.3.2 Ngôn ngữ thể hiện chiều sâu nội tâm của nhân vật **Error! Bookmark not defined.**

KẾT LUẬN Error! Bookmark not defined.

TÀI LIỆU THAM KHẢO 11

MỞ ĐẦU

1. Lý do chọn đề tài

Trong tiến trình văn học Việt Nam, Nhất Linh (1906-1963) là một hiện tượng văn học đặc biệt giai đoạn 1930-1945. Ông không chỉ đóng góp cho *Tự lực văn đoàn* với vai trò người chèo lái mà còn là một nhà tiểu thuyết thực sự theo đúng nghĩa, có công lớn trong công cuộc hiện đại hóa nền văn học nước nhà.

Đầu thế kỷ XX khi văn hóa phương Tây du nhập vào Việt Nam đã tạo ra một luồng không khí mới. Một nền văn học mới với những quan điểm thẩm mỹ mới đã hình thành và phát triển. Nhiều thế kỉ trước đó con người với tư cách là một hiện tượng cá nhân không được đề cao, mà chỉ được nhìn nhận ở khía cạnh nghĩa vụ, bị những lễ giáo phong kiến bóp nghẹt tự do, quyền sống, mưu cầu hạnh phúc. Trong bối cảnh giao thời cũ mới lẫn lộn, vấn đề nhức nhối của toàn xã hội là vấn đề giải phóng cá nhân mà muốn thực hiện điều này thì trước hết phải giải phóng con người ra khỏi những ràng buộc của một nền văn hóa không coi trọng cá nhân trong đó lễ giáo phong kiến cổ hủ, lạc hậu là một thực tế đáng ghê sợ. Những tác phẩm của *Tự lực văn đoàn* nói chung và của Nhất Linh nói riêng đã ra đời và góp phần giải quyết những vấn đề lớn nêu trên.

Nghiên cứu về Nhất Linh đã có nhiều luận án, luận văn và rất nhiều công trình nghiên cứu công phu ở khía cạnh nội dung, nghệ thuật tiểu thuyết của ông đăng trên các báo, tạp chí chuyên ngành... Vấn đề chống lễ giáo phong kiến đã được nhiều nhà nghiên cứu đặt ra nhưng thường là đặt chung trong nhóm *Tự lực văn đoàn* hay trong các vấn đề xã hội khác mà chưa đi sâu vào các tiểu thuyết của ông.

Tiếp thụ những thành quả của các nhà nghiên cứu đi trước khi viết luận văn này chúng tôi mong muốn khắc họa hình ảnh Nhất Linh trong giai đoạn đỉnh cao sáng tác với tư cách một nhà văn có khuynh hướng cải cách

và có những quan điểm tiên bộ như chống lễ giáo phong kiến, đề cao giải phóng cá nhân... thực sự có đóng góp cho văn học Việt Nam 40 năm đầu thế kỉ XX nói riêng, cho quá trình hiện đại hóa văn học nước nhà nói chung.

Với những lý do trên, chúng tôi chọn đề tài luận văn: “***Vấn đề chống lễ giáo phong kiến trong tiểu thuyết của Nhất Linh***”.

2. Lịch sử vấn đề

Các tài liệu nghiên cứu về Nhất Linh khá phong phú. Mở đầu là các bài phê bình trên các báo khi nhà văn công bố tác phẩm, sau đó là một số sách nghiên cứu, rồi tiếp theo là những công trình biên soạn hoặc tuyển chọn những bài viết về con người Nhất Linh, sự nghiệp sáng tác của ông cũng như những đóng góp của ông trong nhóm *Tự lực văn đoàn* như một “cây bút trụ cột”. Ngoài ra còn có những bài viết của bạn bè và một nguồn quan trọng khác là các luận án, luận văn nghiên cứu về Nhất Linh. Ở phần này chúng tôi tập hợp các công trình nghiên cứu về Nhất Linh và chia ra làm 3 giai đoạn:

2.1 Giai đoạn trước năm 1945

Đây là giai đoạn sáng tác đỉnh cao và Nhất Linh nổi lên như một hiện tượng nên có rất nhiều công trình nghiên cứu tiêu biểu: *Dưới mắt tôi* (1939) của Trương Chính, ông đã dành nhiều trang để đánh giá các tiểu thuyết *Đoạn tuyệt*, *Lạnh lùng*, *Hồn bướm mơ tiên*, *Gánh hàng hoa*, *Đời mưa gió*... với thái độ trân trọng ghi nhận sự tiến bộ mới mẻ. Ông không tiếc lời ngợi ca “*Lạnh lùng* là mũi tên độc thứ hai ông Nhất Linh bắn vào đích ông nhắm: Khổng Giáo” [13, 487]. Trong cuốn *Nhà văn hiện đại*, tập 2 năm 1942 Vũ Ngọc Phan đã dành hơn một trăm trang đánh giá về *Tự lực văn đoàn* để thừa nhận tài năng sáng tác của các nhà văn và nhận ra sự tiến hóa nhanh chóng trong tiểu thuyết Nhất Linh khi đi “từ cái lối còn cổ lỗ như *Nho phong*, tiểu thuyết của ông đã đi vào loại tiểu thuyết tình cảm, rồi đi thẳng vào loại tiểu thuyết luận đề là một lối rất mới ở nước ta. Đến nay

trong loại tiểu thuyết, luận đề tiểu thuyết Nhất Linh vẫn là những tiểu thuyết chiếm địa vị cao hơn cả...” [42, 837]. Trong *Việt Nam văn học sử yếu* (1943) Dương Quảng Hàm đã viết “hầu hết các tác phẩm của ông (Nhất Linh) là những luận đề tiểu thuyết” [20, 445].

Nhiều ý kiến ca ngợi nội dung tư tưởng chống lễ giáo phong kiến, chống chế độ đại gia đình, đòi giải phóng cá nhân của hai cuốn *Đoạn tuyệt* và *Lạnh lùng*. Hà Văn Tiếp khẳng định giá trị phản ánh hiện thực của *Đoạn tuyệt* là làm sống lại bức tranh về cuộc sống vô nhân đạo, mẹ chồng áp chế nàng dâu: “Những lời lẽ gay gắt của bà Phán làm ta liên tưởng Nhất Linh đã đi làm dâu một lần rồi”. Nhà phê bình Trương Chính đi sâu phân tích, lý giải các cuốn *Đoạn tuyệt*, *Lạnh lùng* và một số tác phẩm Nhất Linh viết chung với Khái Hưng. Ông cho rằng: “*Đoạn tuyệt* đánh dấu một cách rõ ràng thời kì thay đổi tiến hóa của xã hội Việt Nam. Nó công bố sự bất hợp thời của một nền luân lý khắc khổ, eo hẹp, đã giết chết bao nhiêu hy vọng” [13, 470].

Ngoài những giá trị nội dung, tư tưởng được đem gia bình giá thì nghệ thuật viết tiểu thuyết của Nhất Linh cũng được nhận xét và ghi nhận rất tích cực. Về văn phong Nhất Linh, năm 1937 Trần Thanh Mại trên báo *Sông Hương* đã khen hết lời: “Văn tài uyển chuyển, mạnh mẽ, không có chỗ nào đáng bỏ, không có mục nào phải thêm”. Dương Quảng Hàm cũng đánh giá cao đóng góp về ngôn ngữ của *Tự lực văn đoàn* (trong đó có Nhất Linh): “phái ấy lại có công trong việc làm cho thể văn quốc ngữ trở nên sáng sủa, bình giản, khiến cho nhiều người thích đọc” [20, 447]. Giáo sư Phan Cự Đệ trong cuốn *Tiểu thuyết Việt Nam hiện đại* đã nhận thấy công lao lớn của *Tự lực văn đoàn* là “Về phương diện văn học sử, công lao chủ yếu của Nhất Linh và Khái Hưng là đã có những đóng góp trong việc xây dựng một nền tiểu thuyết hiện đại” [18, 82].

Bên cạnh những đánh giá cao mang tính ca ngợi, cũng cần kể đến các ý kiến mang tính phê bình. Có một số ý kiến phê phán cuốn *Lạnh lùng* cho đó là cuốn sách phụ nữ không nên đọc... Ngoài ra còn có một số ý kiến phê một số chi tiết nghệ thuật còn thiếu sức thuyết phục như: cách dùng yếu tố ngẫu nhiên để giải quyết mâu thuẫn hay kết cấu còn vụng về: “Phàm những cuốn tiểu thuyết có chủ đề, kết cấu phải hợp sức với kết thúc để làm nổi rõ ý nghĩa cốt truyện một cách tự nhiên. Tác giả không được phép nấp sau những nhân vật trong truyện mà biện luận. Như thế, thiếu thành thực và hại cho nghệ thuật” [42, 26].

Nhìn chung giai đoạn trước 1945 các ý kiến đều thống nhất đánh giá cao giá trị nội dung tư tưởng của tiểu thuyết Nhất Linh như đề cao quyền sống cá nhân, phủ nhận các quan điểm lỗi thời về gia đình xã hội... Về nghệ thuật có sự đổi mới, thành công trong cách mô tả tâm lý nhân vật, tả cảnh, kể chuyện, cách sử dụng ngôn ngữ nghệ thuật... Ở tại thời điểm đó chúng tôi thấy cách đánh giá như vậy không phải là đề cao thái quá.

2.2 Giai đoạn 1945 – 1986

Do bối cảnh xã hội giai đoạn này khá phức tạp: chiến tranh – hậu chiến – đổi mới nên tập trung khá nhiều ý kiến không thuần nhất về Nhất Linh cũng như *Tự lực văn đoàn*. Tiêu biểu là các công trình:

Ở miền Bắc có các công trình như: *Lược thảo lịch sử văn học Việt Nam* năm 1957 của nhóm Lê Quý Đôn, *Tiểu thuyết Việt Nam hiện đại* (1974) của Phan Cự Đệ, *Văn học Việt Nam 1930 – 1945* năm 1961 của Bạch Năng Thi – Phan Cự Đệ... Nhìn chung các công trình chủ yếu tập trung phê bình nội dung xã hội của tác phẩm. Đồng thời còn có một số bài nghiên cứu của Nguyễn Đức Đàn, Vũ Đức Phúc, Nam Mộc... có đề cập đến *Tự lực văn đoàn* và Nhất Linh. Nhìn chung các công trình thường xem nhẹ những đóng góp trong khi đó lại nhấn mạnh mặt tiêu cực. Họ có cái nhìn khắt khe với các tác phẩm của *Tự lực văn đoàn* cho rằng nó ru ngủ

TÀI LIỆU THAM KHẢO

I - Tác phẩm

1. *Nho phong* (1926) –Nghiêm Hàm ấn quán xuất bản, Hà Nội.
2. *Người quay tơ* (1968) – Đời nay xuất bản, Sài Gòn.
3. *Gánh hàng hoa* (2008) – Nhất Linh, Khái Hưng, NXB Văn học.
4. *Đoạn tuyệt* (2008) – NXB Văn học.
5. *Đôi bạn* (2008) – NXB Văn học.
6. *Đời mưa gió* (2003) - in trong *Văn học Việt Nam thế kỷ XX*, Tập V, NXB Văn học .
7. *Lạnh lùng* (2003) - in trong *Văn học Việt Nam thế kỷ XX*, Tập V, NXB Văn học.
8. *Nắng thu* (2003) – in trong *Văn học Việt Nam thế kỷ XX*, Tập V, NXB Văn học.
9. *Bướm trắng* (2003) – in trong *Văn học Việt Nam thế kỷ XX*, Tập V, NXB Văn học.
10. *Viết và đọc tiểu thuyết* (2000) – in trong *Bàn về tiểu thuyết*, Bùi Việt Thắng biên soạn, NXB Văn hóa thông tin.

II – Tài liệu tham khảo khác

11. Phạm Thị Phương Anh (2006), *Đặc trưng ngôn ngữ tiểu thuyết Tự lực văn đoàn*, Luận văn thạc sĩ khoa học văn học, Hà Nội.
12. Nguyễn Hải Châu (2011), *Người kể chuyện trong tiểu thuyết Tự lực văn đoàn*, Luận văn.
13. Trương Chính (1997), *Tuyển tập Trương Chính*, NXB Văn học, Hà Nội.
14. Trương Chính (1998), *Vấn đề đánh giá Tự lực văn đoàn*, Tạp chí Văn học số 3,4.
15. Trương Chính (1990), *Nhìn lại vấn đề giải phóng phụ nữ trong tiểu thuyết Tự lực văn đoàn*, Tạp chí Văn học số 5.

16. Vũ Thị Khánh Dân (1997), *Nhìn nhận về tiểu thuyết Nhất Linh hơn nửa thế kỉ qua*, Tạp chí Văn học số 3.
17. Nguyễn Đức Đàn (1963), *Nhất Linh trên bước đường sáng tác hiện nay*, Tạp chí Văn học số 1.
18. Phan Cự Đệ (1974), *Tiểu thuyết Việt Nam hiện đại*, Tập I, NXB Đại học và Trung học chuyên nghiệp, Hà Nội.
19. Phạm Thị Thu Hà (2010), *Hình tượng người phụ nữ trong tiểu thuyết Tự lực văn đoàn*, Luận văn.
20. Dương Quảng Hàm (2002), *Việt Nam văn học sử yếu*, NXB Hội nhà văn, Hà Nội.
21. Lê Bá Hán, Trần Đình Sử, Nguyễn Khắc Phi (2009), *Từ điển thuật ngữ văn học*, NXB Giáo dục.
22. Lê Thị Đức Hạnh (1991), *Thêm mấy ý kiến đánh giá về Tự lực văn đoàn*, Tạp chí văn học số 3.
23. Lê Cẩm Hoa (Tuyển chọn và giới thiệu) (2000), *Nhất Linh con người và tác phẩm*, NXB Văn học, Hà Nội.
24. Đỗ Đức Hiểu (1996), *Đọc lại Bướm trắng của Nhất Linh*, Tạp chí Văn học số 10.
25. Đỗ Đức Hiểu (1997), *Đọc Đôi bạn của Nhất Linh*, Tạp chí Văn học số 1.
26. Nguyễn Hữu Hiếu (1994), *Mấy suy nghĩ về nhà văn Nhất Linh Nguyễn Tường Tam*, Tạp chí Văn học số 4.
27. Mai Hương (tuyển chọn và biên soạn) (2000), *Nhất Linh – cây bút trụ cột của Tự lực văn đoàn*, NXB Văn hóa – Thông tin, Hà Nội.
28. Nguyễn Thị Mai Hương (2008), *Nghệ thuật xây dựng nhân vật trong tiểu thuyết của Nhất Linh từ Đôi bạn đến Bướm trắng*, Luận văn thạc sĩ khoa học ngữ văn, Thái Nguyên.
29. Khái Hưng (2008), *Hồn bướm mơ tiên*, NXB Văn học.

30. Khái Hưng (2008), *Nửa chừng xuân*, NXB Văn học.
31. Trần Đình Hượu, Lê Chí Dũng (1998) *Văn học Việt Nam giai đoạn giao thời 1900-1930*, NXB Đại học và Giáo dục chuyên nghiệp Hà Nội.
32. Trịnh Hồ Khoa (1996), *Những đóng góp của Tự lực văn đoàn cho việc xây dựng một nền văn xuôi Việt Nam hiện đại*, Luận án Ngữ văn.
33. Mã Giang Lân (2000), *Quá trình hiện đại hóa Văn học Việt Nam 1900-1945*, NXB Văn hóa thông tin, Hà Nội.
34. Vũ Đình Liên – Đỗ Đức Hiểu – Lê Trí Viễn, Huỳnh Ly – Trương Chính – Lê Thuốc (1957), *Lược thảo Lịch sử Văn học Việt Nam*, tập III, NXB Xây Dựng, Hà Nội.
35. Mai Quốc Liên – Chu Giang - Nguyễn Cừ (sưu tầm, biên soạn) (2003), *Văn học Việt Nam thế kỉ XX*, NXB Văn học, Hà Nội.
36. Phạm Quang Long (1990), *Tự lực văn đoàn – một kiểu tư duy văn học*, Tạp chí Khoa học, Trường Đại học Tổng hợp Hà Nội, số 2.
37. Nam Mộc (1962), *Sai lầm chủ yếu trong cuốn Viết và đọc tiểu thuyết của Nhất Linh*, tạp chí Văn học số 7.
38. Tú Mỡ (1998), *Trong bếp núc của Tự lực văn đoàn*, Tạp chí Văn học số 5, 6.
39. Phan Ngọc (1993), *Ảnh hưởng của văn học Pháp tới văn học Việt Nam 1932-1940*, Tạp chí Văn học số 4.
40. Phạm Thế Ngũ, *Việt Nam văn học sử giản ước tân biên*, tập III, Quốc học tùng thư xuất bản, Sài Gòn.
41. Hoàng Ngọc Phách (1988), *Tố Tâm*, NXB Giáo dục, Hà Nội.
42. Vũ Ngọc Phan (1994), *Nhà văn hiện đại*, Tập II, NXB Văn học.
43. Vũ Đức Phúc (1971), *Bàn về những cuộc đấu tranh tư tưởng trong văn học Việt Nam hiện đại (1930 – 1945)*, NXB Khoa học xã hội, Hà Nội.

44. Khúc Thị Hoa Phượng (2008), *Tiểu thuyết luận đề và tiểu thuyết tâm lý của Nhất Linh*, Luận văn Khoa học Ngữ văn.
45. Nguyễn Hữu Sơn – Trần Đình Sử - Huyền Giang – Trần Ngọc Vương – Trần Nho Thìn – Đoàn Thị Thu Vân (2010), *Về con người cá nhân trong văn học cổ Việt Nam*, NXB Giáo dục Việt Nam.
46. Trần Đình Sử, *Dẫn luận thi pháp học*, NXB Giáo dục, Hà Nội.
47. Bùi Việt Thắng (2000), *Bàn về tiểu thuyết* (Tuyển chọn và biên soạn), NXB Văn hóa Thông tin, Hà Nội.
48. Lý Hoài Thu (Tuyển chọn) (2006), *Tuyển tập Phan Cự Đệ*, tập I, NXB Giáo Dục, Hà Nội.
49. Bạch Năng Thi – Phan Cự Đệ (1961), *Văn học Việt Nam 1930-1945*, Tập 1,2, NXB Giáo dục, Hà Nội.
50. Nguyễn Hiền Trang (2001), *Những cách tân về nghệ thuật của tiểu thuyết Tự lực văn đoàn trên con đường hiện đại hóa*, Luận văn thạc sĩ, 2001.
51. Lê Thị Dục Tú (1997), *Quan niệm về con người trong tiểu thuyết Tự lực văn đoàn*, NXB Khoa học xã hội.
52. Lê Thị Dục Tú (1994), *Miêu tả nội tâm trong tiểu thuyết Tự lực văn đoàn*, Tạp chí Văn học số 4.
53. <http://vnthuquan.net/truyen/truyen.aspx?tid=2qtqv3m3237nvnvnmn4nqn31n343tq83a3q3m3237nvn>
54. http://vi.wikipedia.org/wiki/Phong_H%C3%B3a
55. http://vi.wikipedia.org/wiki/T%E1%BB%B1_L%E1%BB%B1c_v%C4%83n_%C4%91o%C3%90